Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.
Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@bua.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

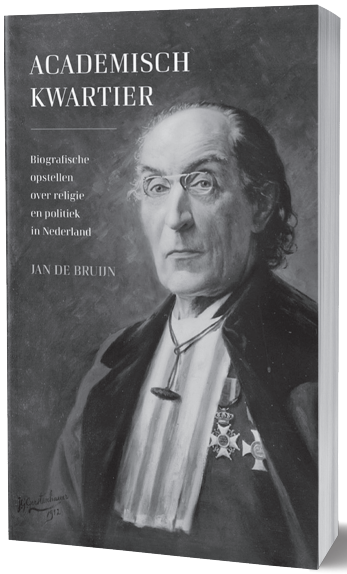
Hervormde alternatieven voor gereformeerde dominantie

door Jan Dirk Snel De auteur is historicus.

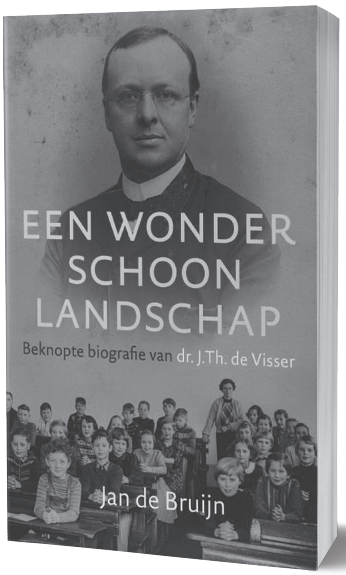
Toen Jan de Bruijn in 2011 afscheid nam als directeur van het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands protestantisme aan de Vrije Universiteit, verscheen er een verzameling van twaalf 'biografische opstellen over religie en politiek in Nederland', die hij tussen 1985 en 2009 her en der gepubliceerd had, *De sabel van Colijn* genaamd.[1] De nieuwe bundel, *Academisch Kwartier*, draagt exact dezelfde ondertitel: overduidelijk een vervolg. Ditmaal gaat het om vierentwintig artikelen, tweemaal zoveel, en ze zijn een stuk korter: gemiddeld nog geen elf bladzijden, tegen destijds bijna negenentwintig. Dertien bijdragen (elf artikelen, twee niet eerder gepubliceerde lezingen) stammen uit de jaren 1990 tot 2009 en bleven de vorige keer dus op de plank; de overige elf verschenen, op twee nieuwe opstellen na, in 2012 en 2015.

Het zal niet verbazen dat het nogal eens om dagbladartikelen, recensies, toespraken bij boekpresentaties en dergelijke gaat. Doch zeker niet uitsluitend. Terwijl de eerste collectie de oratie bij De Bruijns aantreden als hoogleraar politieke geschiedenis in 1994 bevatte ('Een standbeeld voor Colijn?'), biedt de nieuwe bundel de afscheidsrede uit 2015, thans onder de titel 'Heilige gerechtigheid. De juridische faculteit van de Vrije Universiteit, 1880-1940'. Gedurende de eerste moeizame vijfentwintig jaren – de VU was niet erkend – was D.P.D. Fabius, bepaald geen gemakkelijk man, de bepalende figuur. Vanaf 1905 kwamen P.A. Diepenhorst en A. Anema daarbij. Waarna in de jaren twintig andere persoonlijkheden, onder wie H. Dooyeweerd en V.H. Rutgers, aantraden. Nog vier andere stukken, overgenomen uit een overzichtswerk, betreffen dezelfde opleiding. Twee keer gaat het over een vader en een zoon: A.F. en W.H. de Savornin Lohman, respectievelijk J. en A.M. Donner. Daarnaast wordt het hoogleraarschap van de latere oorlogspremier P.S. Gerbrandy besproken – in 1939 koos hij voor het ministerschap vanwege onmin met de universiteit – en is er een verhandeling over de eerste vrouwelijke studenten aan de VU.

Het conflict met De Savornin Lohman senior in de jaren 1894 tot 1896 was niet alleen bepalend voor de koers van de VU, het was in feite ook een vroeg signaal van de gelaagde, diffuse opbouw die de protestants-christelijke zuil in de twintigste eeuw zou aannemen. Hoewel Lohman, die uitgroeide tot de onbetwiste voorman van de vrij-antirevolutionairen en christelijk-historischen, actief had deelgenomen aan de Doleantie, werd hem verweten dat hij in zijn onderwijs de

Jan de Bruijn
Academisch Kwartier. Biografische opstellen over religie en politiek in Nederland
Verloren | 2026 | 283 pp. | € 30,00 |
ISBN 9789464550009

Jan de Bruijn
Een wonderschoon landschap.
Beknopte biografie van dr. J.Th. de Visser
Groen | 2024 | 176 pp. | € 24,99 |
ISBN 9789088973383

'gereformeerde beginselen' onvoldoende honoreerde. Noodgedwongen nam hij ontslag; zijn zoon, een alom gewaardeerde rechtsgeleerde, volgde hem. Voor Lohman was het afscheid 'behalve een desillusie ook een bevrijding', betoogt De Bruijn. 'Hij paste niet in het kuyperiaanse organisatiemodel dat de universiteit zich met zijn vertrek oplegde.' De verwijdering was begonnen op politiek vlak – het vraagstuk van de kiesrechtuitbreiding – en raakte bij voortschrijding een groot aantal levensterreinen.

Tal van vooraanstaande hervormden die zich aanvankelijk aangesloten hadden bij antirevolutionaire organisaties, ontdekten gaandeweg dat ze zich in het strakke neocalvinistische kader niet thuis voelden. Zo was dominee J.Th. de Visser betrokken bij de oprichting van twee hervormde alternatieven: in 1890 de Vereeniging voor Christelijk Volksonderwijs en in 1895 de Christelijk-Nationale Werkmansbond. Nog altijd vormden hervormden vrijwel de helft van de natie, terwijl gereformeerden daarvan nog geen tiende deel uitmaakten. Maar hervormden waren geen eenheid: een deel volgde de gereformeerden, die veel protestants-christelijke verenigingen en stichtingen domineerden, een ander part richtte uit afweer eigen (meestal kleinere) hervormde organisaties op, een aanmerkelijk aantal bleef als vanouds stug liberaal – de auteur voert zijn overgrootvader Jacob de Bruijn, een rechtzinnige herenboer uit Zwammerdam, op – en nog weer een ander, alsmaar onkerkser wordend segment omhelsde in toenemende mate het socialisme.

De protestants-christelijke zuil was anders dan de katholieke geen massief blok. Op sommige terreinen was hij breed, op andere smal. De kern was neocalvinistisch. Soms voegden hervormden zich er uit overtuiging bij, veelal kozen ze evenwel voor algemene organisaties. Sinds jaar en dag representeerden ze immers de nationale cultuur. Iets te gemakkelijk neemt De Bruijn de (pas een halve eeuw geleden opgeworpen) gedachte over dat protestants-christelijke organisatievorming een streven naar emancipatie zou behelzen.[2] Roomsen waren ooit achtergesteld, hervormden bepaald niet, en gereformeerden scheidden zich juist van hen af.

Verblijdend is het deswege dat De Bruijn zijn hervormde, inmiddels toch christelijk-historisch geworden achtergrond niet verdoezelt. De overmaat der behandelde figuren was weliswaar gereformeerd, van A. Kuyper tot en met B.W. Biesheuvel, maar gelukkig heeft hij volop oog voor hervormden als G. Groen van Prinsterer, J.H. Gunning jr. en zelfs J.J.P. Valeton jr. – hij siert de omslag –, een ethisch hoogleraar godgeleerdheid, die weinig ophad met (confessionele) politiek, maar die wel de leermeester werd van drie hervormde predikanten die de politiek ingingen: de al genoemde De Visser, alsmede A.S. Talma, die zich ondanks zijn verdachte theologische ligging in antirevolutionair milieu wist te handhaven, en J.R. Slotemaker de Bruïne.

Boeiend is de bescheiden, inzichtelijke biografie die De Bruijn over Johannes Theodoor de Visser (1857-1932) publiceerde. Vanuit zijn werkzaamheid als predikant raakte De Visser betrokken bij maatschappelijke en politieke kwesties. In 1897 werd hij in de Tweede Kamer gekozen als kandidaat voor de Christelijk-Historische Kiezersbond, een partij die beoogde de positie van de Nederlandse Hervormde Kerk in het volksleven te handhaven. Sinds 1908 behoorde hij tot de nieuwe Christelijk-Historische Unie. Zolang het mocht, tot 1909, bleef hij trouwens predikant in Amsterdam. In november 1918 werd hij de eerste minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in het eerste door een katholiek geleide kabinet, en als zodanig bracht hij in 1920 de onderwijswet tot stand die de gelijkberechtiging van openbaar en bijzonder onderwijs regelde.

De Bruijn schetst de hoofdlijnen van zijn maatschappelijke én zijn geleerde bestaan voortreffelijk

In zijn latere dagen gold De Visser, een groot orator, die optrad bij de opening van de Olympische Spelen van 1928, als een nationale figuur. De Bruijn schetst de hoofdlijnen van zijn maatschappelijke én zijn geleerde bestaan voortreffelijk. Hopelijk inspireert dat anderen tot nadere aandacht voor het christelijk-sociale denken dat hij en andere leerlingen van Valeton ontwikkelden.

1 Jan de Bruijn, *De sabel van Colijn. Biografische opstellen over religie en politiek in Nederland*. Hilversum: Verloren, 2011.

2 Jan Hendriks, *De emancipatie van de gereformeerden. Sociologische bijdrage tot de verklaring van enige kenmerken van het huidige gereformeerde volksdeel*. Alphen aan den Rijn: Samsom, 1971.